

VARGETOS: IEŠKANT GYVENIMO SĄLYGŲ IR SAVĘS

Dr. Anelė Vosyliūtė

Socialinių tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
Telefonas 8 656 58568
Elektroninis paštas avosyliute@takas.lt

*Pateikta 2005 m. spalio 10 d.
Parengta spausdinti 2005 m. lapkričio 23 d.*

Santrauka

Remdamasi stratifikacijos koncepcija, išskiriančia posocialistinėje visuomenėje įvairius socialinius sluoksnius, straipsnio autorė siekia atskleisti vieno iš jų – šiuolaikinių skurstančiųjų (vargetų) vietą socialinėje struktūroje, nagrinėti jų ryšius su kitais sluoksniais ypatumus, empirines jų kasdienybės išraiškas, labdaros reikšmę. Darbe gilinama egzistencinė ir fenomenologinė vargetų samprata. Straipsnyje remiamasi Socialinių tyrimų institute 2003–2004 m. atlikto vargetų sluoksnio (233 didelių miestų, miestelių ir kaimų gyventojų) ir 2005 m. reprezentacinės (1495 respondentai) apklausų duomenimis, taip pat autorės surinktų marginalių gyvenimo istorijų fragmentų analize bei įžvalgomis.

Pagrindinės sąvokos: marginalių žymės ir vieta socialinėje struktūroje, egzistencinė prieiga, paramos formos, gyvenimo istorijų metodas.

Įžanga

Vargo, bėdos išgyvenimas ir patirtis žmonėms būdingi nuo seno; ankstesnėse visuomenėse (bendruomenėse) dėl ligų, senatvės vieniši žmonės neturėjo jokių socialinių garantijų, išskyrus šeimos ir bendruomenės pagalbą. Iš to meto intelektualų, istorikų bei etnografų rašinių galima suvokti žemiausio sluoksnio žmonių vaidmenį, jų gyvenimo būdo bruožus. Štai žemaičių krašto ubagas (bajoriškos kilmės) pasakoja apie savo nuotykius bendruomenėje: drąsą būti viešojoje erdvėje, įsivėlimą į konfliktą: „Rudenį nuėjau į Kalnalį, į šv. Lauryną. Kaip reikiant su kitais ubagais pasimeldęs, brėkstant įlindau tarp mainininkų, suderinau du žmogus, arklį lygstančiu, ir įsmukau su aniedviem į karčėmą magaryčių gerti. Pasigėręs išsitiesiau ant suolo ir užsnūdau. Kaži koks žmogus, sėsti norėdamas, brūkšt nuritino mane nuo suolo it akmenį nuo skardžio. Krisdamas baisiai įsidaužiau ir žegtelėjau... bloškiau jam per žandą. Beregint apniko mane it šunys vaikeliai su lazdomis ir nubrūzdino į šiekštą, kur buvo parėdytas ant sąmėžiny“ (Valančius, 1972). Ubagai dalijasi savo gyvenimiška patirtimi, gyvenimo istorijos eiga, yra savotiški žiniunys: pavyzdžiui, Gabrys sako: „Esmi iš prastų, į ne savo nesikišu, būdamas didžiai raišu, vaikščioju su kriukiais, duonelės sau užsidirbti negaliu. Man visi žmonelės yra geri, nes maitina mane ir visa kuo apdovanoja.“... „Aš, tiesą pasakius, esmi ponas, ne ubagas, ta tik nelaimė, kad neregiju. Turiu savo moterį, vaikus ir namelius, per žmones nevaikščioju, ir gelžgalių dar yra skrynelėj mano... aš gyvenu Gargždėlėj pas kapus didžios Salantų parakvijos, vadinuos Mažionis“. Šis ubagas susirado užsiėmimą bendruomenės narių laidojimo ceremonijose, už kurį gauna neblogą uždarbį: „Salantiškiai laidodami pakelia laidotuves, kurių niekuomet neatbūna be manęs. Aš visus suklu-pau, liepiu atkalbėti brostvas numirėlio, pats kalbu ir pasakau, kiek už kurią reikia kalbėti. Paskiau giedam litanijas ir pasimeldžiam gan ilgai. Giminei mirusiojo tai tinka – gaunu nuo jos ne vien maisto, bet ir keletą berlinkų... Parakvija pažįsta ir myli mane“ (Valančius, 1972). Etnografas M. Katkus aprašė XIX a. elgetavimo pobūdį, ubagų elgsenos skirtumus, santykius su kaimų bendruomene; jo pasakojimas rodo, kad jau egzistavo elgetų subkultūra: „Raulas...iš mažo sargino savo motiną ligonį, rinkdamas po žmones jai maistą... Sakydavo: „Aš senatvės nebijau. Kai negalėsiu dirbti, užsikabinu tarbą – ir einu per žmones...“ (Katkus, 1989). Be to, elgeta buvo savotiškas žmonių gyvenimo būdo, jų materialinio būvio ir papročių žinovas.

Industrinio laikotarpio pradžioje daug vargšų, palikę neturtingus ūkius, susikaupdavo miestuose, jie kentėjo nuo blogų darbo ir gyvenimo sąlygų.

Šiuolaikinių vargetų būklę (skurdžių ir benamių gyvenimo sąlygas, socialinius ryšius, sveikata bei įpročius) tyrinėjo sociologai (Socialinės grupės, 2004, Kanopienė ir Mikulionienė, 2004), ekonomistai, psichologai.

Vargetos ir kiti sluoksniai

Anot A. Giddenso, modernybė kuria diferenciaciją, išskyrimą ir marginalizaciją (Giddens, 2000). Remiantis stratifikacijos koncepcija, posocialistinėje visuomenėje galima išryškinti įvairių sluoksnių ypatumus ir skirtumus. Socialinės stratifikacijos sričiai priklauso įvairių nelygybės formų (hierarchinių pozicijų, pasiskirstymo pagal pajamas, nuosavybę, išsimokslinimą, atstumus tarp socialinių sluoksnių) analizė. Vertinant įvairias socialines grupes iš idealios civilizuotos pilietinės visuomenės bei gerovės valstybės aukštumų matyti, kad ne visos šios grupės veiksmingai gyvuoja ir praturtina aplinką savo buvimu. Bedarbiai, vargetos, kaip socialiai atskirtieji, negali visavertiškai dalyvauti veikloje ir kurti materialines bei kultūrinės vertybes.

Socialinės struktūros tyrinėjimai atskleidžia įvairių visuomenės grupių egzistavimo būklę, jų nevienodumus ir padėtį socialinėje hierarchijoje, distanciją tarp jų, socialinio mobilumo kryptis. Kaip pažymi H. Domanskis, keldami klausimą, kas yra visuomenė, neišvengiamai susiduriame su visuomenės socialinės struktūros problema, nes dalykai, susiję su darnos, revoliucijų, valdžios analize, turi būti tyrinėjami ir hierarchinių santykių, ryšių, interesų, vaidmenų, pozicijų suderinimo aspektais (Domanski, 2004). S. Ossowskio apibrėžimu, visuomenės struktūra yra sistema, kurią galima apibūdinti trijų kategorijų santykiais: 1) priklausomybės, kylančios iš darbo pasidalijimo, 2) priklausomybės, kuri susiklosto vieniems visuomenės nariams turint privilegiją vyrauti virš kitų, 3) ryšių, distancijos ir socialinių antagonizmų (Ossowski, 1968).

Svarbus kriterijus, apibrėžiantis socialinės grupės arba klasės poziciją rinkos sąlygomis, yra jos narių materialiniai, intelektualiniai, emocijų išteklių. Marginalūs asmenys pasižymi jų stoka, ir tai sudaro jų vargingos gyvenamosios ypatumų pagrindą. Reikia sutikti su T. Akviniečio nuostata, kad „Neturtas nėra vertybė. Neap rūpinęs savo kūno, žmogus negali būti nei dorovingas, nei dvasiškas. Šis gėris yra toks reikalingas, kad negali būti pakeistas kuria nors kita vertybe. Žmogus turi būti aprūpintas maistu ir drabužiu, ir tai negali būti pakeista kuo nors kitu“ (Bagdanavičius, 1997). Šiuolaikiniai varguoliai atsirado dėl postindustrinės visuomenės bėdų, nedarbo, įvairių socialinių struktūrų griūtis. Jų „pakraštine“ padėtis visuomenėje, buvimas skurdžiausių sluoksnyje sukelia socialinėje erdvėje vargo, nevilties, bėdos, o kartais gailėsčio jauseną ir vaizdinį. Neturtėliai dažniau linkę nusikalsti, bendruomenėje jie netenka prestižo (prasčiau vertinami ir gerbiami, su jais nenorima bendrauti), yra tarsi paženklinėti. Neretai jiems priskiriamos bejėgiškumo, nereikšmingumo, galimo nusikaltimo, nelaimės, atskirties, neatsakingumo būklės. Šalia marginalių ir kiti visuomenės nariai jaučiasi nelaimingi, nesaugūs, sumažėja jų pasitikėjimas savimi ir pasauliu. Kita vertus, vargšų buvimas, neturto vaizdiniai socialinėje erdvėje gali sureikšminti kitus, suaktyvinti jų savivoką (susitapatinimus ir savęs vertinimus).

Nedarbas posocialistinėje visuomenėje tapo svarbia šiuolaikinių vargetų sluoksnio atsiradimo priežastimi; Inga pasakoja savo „kritimo žemyn“ istoriją: „Esu iš daugiavaikės šeimos. Daug metų išdirbau Kilimų fabrike audėja. Tiesa, darbas nelengvas, visą laiką stovėti prie staklių: triukšmas, dulkės. Atrodė, kad sunku, bet užtai gyventi buvo lengva. Žinodavau, kad gausiu atlyginimą, planuodavau, kada ir ką pirksiu. Visos bėdos prasidėjo, kuomet mus pradėjo atleidinėti iš darbo pagal etatų mažinimą. Mes tapome nereikalingos – daugelį metų išdirbę fabrike, įgiję profesines ligas: astmą, kojų venų, širdies, kraujospūdžio, tačiau nieks į tai nekreipė jokio dėmesio. Likau be darbo. Verkiau naktimis, nežinojau, ką daryt, puoliau neviltin. Įsidarbint vilties maža. Valytojų visur gana, pardavėjų reikėjo, bet diplomo nėra, ir taip dienos ejo... Pinigai greit tirpo. Likau be nieko“.

Varguolius su turtingųjų ir vidutinio sluoksnio žmonėmis sieja įvairių formų religinė ir pasaulietinė labdara, valstybės, visuomeninių organizacijų pagalba, turinti gilią istorinę šaknis (Kriegseisen, 2002; Les, 2000). Religinės, politinės, etinės, tautinės labdaros teikėjų nuostatos ir galimybės lemia filantropijos kryptis, fondų paskirstymą. Firmų, vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų, privačių asmenų (ypač užsieniečių), bendruomenės narių, bažnyčios pagalbą jaučia ir mūsų apklausti respondentai. Būta ir atstūmimo atvejų; Valerija pasakoja: „Man grėsi kojos nupjovimas, reikėjo pinigų vaistams, nuėjau pas Klaipėdos bažnyčios kleboną. Jis man papriekaištavo, kad gyvenu nuodėmėj (be šliūbo). Po to išaiškino, kad pas jį parapijoj yra vienas tūkstantis žmonių, ir duodamas jam po litą žmogus nė nepajaus, o mane šelpdamas jis turės nuostolį. Nors bažnyčiose skelbiama, kad žmonės aukotų neturtėliams, atneštų maisto, bet žmonės visai neskuba to daryti“.

Marginalai, kaip visuomenės dalis, yra mažiau priklausomi nuo įvairių institucijų (darbo, švietimo, sveikatos apsaugos, paslaugų), menkai į jas įtraukti. Juos menkai rikiuoja ir kultūrinės tradicijos, jie nėra aktyvūs interesų grupių dalyviai. Jei visuomenę suprasime kaip dinamiškų santykių tinklą (toks

požiūris gyvuoja dar nuo G. Simmelio laikų), aktyvų, nesibaigiantį procesą, tai marginalai nėra nei bendruomenių veikimų aktyvistai, nei žmonių tarpusavio ryšių kūrėjai, skatinantys įvairių struktūrų plėtotę. Jų poziciją galima aiškintis vaidmenų, distancijos nuo kitų sluoksnių buvimu, vietos socialinėje hierarchijoje ir kitomis kategorijomis. Socialinėje erdvėje susiduriantys įvairių sluoksnių žmonės vertina vieni kitus taip sukurdami nuostatų, nuomonių rėžinį. I. Luobikienės duomenimis, 44 proc. KTU studentų mano, kad elgetos yra mūsų valstybės gėda (tai rodo šalies socialinės sistemos trūkumus), tiek pat pritarė (maždaug trečdalis buvo priešingos nuomonės) teiginiui, kad dauguma elgetų yra doroviškai smukę (Luobikienė, 2004). Visuomeninių organizacijų nariai dažnai nelinkę svarstyti varguolių reikalų; respondentė, drąsi benamė Valentina kreipėsi net į miesto moterų partijos nares, tačiau jos atsakė gilintis į moters bėdas, o jai „elgetaujant prie bažnyčios, mentai papurškė į akis“.

Sociologai ypač pabrėžia socialinių ryšių galią, jų kūrybinę vertę bei reikšmę individo asmenybės vystymuisi. Visuomenės struktūra yra socialinė erdvė, kurioje gyvuoja individų, socialinių grupių ryšiai, jų tapatumų išraiškos. Ryšiai nulemia individo galimybes, prireikus jais remdamasis žmogus gali „išsikapstyti“ iš rizikingos situacijos. Socialiniai ryšiai padeda ir marginalams, tačiau jiems dažnai būdingi silpnieji (M. Granovetterio terminas) ryšiai, pavyzdžiui, darbo paieškos srityje. Stipriųjų ir artimųjų (pvz., santuokos) ryšių užmezgimas, kuris leistų jiems pakilti socialinėje hierarchijoje, dažnai neprieinamas. Jų draugystės ir bendro gyvenimo ryšiai užsimezga dažniausiai tik su tokios pačios padėties asmenimis. Prisirišimas prie vargetos vaidmens, jų bendruomenės dažnai reiškia uždaro tapatumo būklę, o iš išorės – tam tikrą socialinę diskriminaciją, nes kito tipo ryšiai jau būna nutraukti ir sunkiai vėl atkuriami. Analizuojant marginalų socialinių ryšių tinklo susidarymo ir išlaikymo problemą, į svarstymą derėtų įtraukti (tai ypač svarbu tiriant socialines psichologines traumas) emocijų sociologijos (Demertzis, 2005) sąvokas, t. y. pabrėžti tokių emocijų kaip išdidumas, gėda reikšmę, kurios dažnai sulauko nuo kreipimosi pagalbos, šiltų santykių užmezgimo. Respondentė Elena prisimena krizinę savo būseną, kai prarado pasitikėjimą aplinkiniais žmonėmis, tapo stigmatizuota: „Buvau atpratus nuo žmoniško gyvenimo. Nors turėjau daug seserų, bet pagalbos nė pas vieną nesikreipiau. Pradės priekaištauti, bartis, o ką aš joms pasakysiu? Girta, sušalus, nevalgius knaisiojau po šiukšlyną, ką randi arba ne. Kiek gi gali taip gyvent? Vieną dieną ėmiau ir apsirgau: krėtė šaltis, kosulys dusinte dusino, o temperatūra vis kilo. Savaitę gulėjau namuose, vis laukiau, kada praeis, o paskui jau negalvoju, nes negalvoju man niekas. Marinausi tyliai viena. Kažkuri kaimynė, matyt, pamatė, kad neišeinu, iškvietė greitąją. Ligoninėj pralaukė dar savaitę, tokios kaip aš nenorėjo žiūrėti, man geriau nebuvo“.

Sutrūkinėję santykiai šiaip taip užmezgami, ir tai vis tiek dalyvavimas visuomenės lauke, tik kitokių, silpnų ryšių tinkle, ne vyravimo, bet nusizėminusių, paklusniųjų, „bėdžių“, priklausančių nuo kitų paramos, būsenos. Praradę darbą, neturintys į ką atsiremti žmonės šliejasi prie tokių pat vargšų, perima jų elgsenos pavyzdžius; Milda sako: „Ką turėjau vertingesnio, dar pardaviau... Radau tokių pat draugų, bedarbių, žodžiu, gatvės žmonės. Pradėjau gert alų, toliau degtinę, odekoloną... smukau vis gilyn duobėn“. Neigiama nerimastinga jausena ir atstumtųjų dalia buria varginguosius į būrį, jie glaudžiasi draugėn tam tikrose vietose: „Mano vieno kambario butelis tapo visų prieglauda. Ką daryt – reikia pinigų už šviesą, vandenį mokėt. Išvažiavau į Rykantų sąvartyną. Tenai šiukšlyne radau draugų, rinkom visokius daiktus, parduodavom. Taip išsimaitindavau, susimokėdavau“. Šių individų gyvenimo būdas visai priešingas kai kurioms turinčioms galią grupėms, pavyzdžiui, sėkmingų vyrų (ir jų šeimų) tipui, kurių ištekliai sudaro jiems visai kitokio gyvenimo būdo sąlygas; jiems būdingas ekonominis savarankiškumas ir nepriklausomybė, gero įvaizdžio išlaikymas, sugebėjimas kurti ir burti įvairias darbo, šeimos, laisvalaikio grupes, atsakomybė už kitus, emocijų kontrolė, mokėjimas varžytis ir konkuruoti su kitais, jų tapatumo įrodymas ir ženklai, pavyzdžiui, yra geros markės automobilis, gerai įrengti namai, priklausymas elito sluoksniui, pažintis su valdžios, verslo žmonėmis. Sėkmės subkultūros žmonės siekia ir įgyja aukštą socialinį statusą, dalyvauja valdžios ir partinėse struktūrose; jų gyvensenai būdinga svarbių įvykių (kurių iniciatoriai ir sumanytojai jie patys ir yra) gausa, jie gali nulemti žemesnio statuso žmonių likimus, „pakelti“ arba „nuleisti“ juos pareigose. Elitas arba vidurinioji klasė disponuoja ypač ekonominiu, kultūriniu kapitalu (įkūnijančiu jų galią), pavyzdiniu gyvenimo būdu, socialine pozicija ir verte. Dabar jau bedarbė girtaujanti Inga prisimena ankstesnio gyvenimo fragmentus, bendravimą (kaip kultūrinį, socialinį kapitalą, dabar jau prarastą): „Kai turėjau darbą, gyvenau tvarkingai, tai draugių, bendradarbių turėjau, kartu plepėdavom, pietaudavom, arbatėlę gerdavom, sprenddavom buitinius klausimus. Pas mane ir pinigų pasiskolindavo, o kai aš neturiu, tai ir man paskolindavo. Taip draugiškai ir bendraudavome. Anksčiau tai linksmai gyvenom – važiuodavom visos seserys į kaimą pas mamą bulvių kast, arba sodint, arba ant švenčių. Kiekviena prisiperkam tašes maisto, susivežam, vaišnamės. Labai smagu ir linksma būdavo. Užteko visko – ir maisto, ir pinigų. Labai gražūs laikai būdavo – visi susirenkam su vaikais, vyrais po vienu stogu“.

Vieniems visuomenės nariams turtėjant, vis skaudžiau jaučiasi tie, kurie neturi galimybių turto susikurti, pretenduoti į aprūpintųjų sluoksnį. Vargetoms būdingi ir menkas socialinis bei simbolinis kapitalas, jų materialiniai ištekliai yra apgailėtini. Jų „galo su galu sudūrimo“ strategijoje svarbu riboti iš-

laidas, ieškoti būdų įsigyti pigių prekių, susikurti kuklias gyvenimo sąlygas, laukti pašalpų ir paramos. Skirtingos žmonių padėtys yra visuomenės diferenciacijos pagrindas, jie gyvena tarsi visai skirtinguose, nesusiliečiančiuose pasauliuose (nors geografiškai netoliese), jų vertybių sistemos visiškai skirtingos. Kai kurie bastūnai didžiuojasi savo gyvenimo būdu, tuo, kad jie ištvėria; neturintis nuolatinės gyvenamosios vietos jau 20 metų Algimantas mąsto: „Valkatos gyvenimas sunkus, bet įdomus. Mūsų supratimas apie gyvenimą kitoks, mes ne toki gobšūs, daugiau patiriam“. Išryškėja, kad marginalai ypač vertina dosnumą, nuoširdumą, gerumą. Anot tyrinėtojų (Kasparavičienė, 2004), varguomeinei būdingi įvairių būdo bruožų (smogiamųjų, pralaimėtojų) deriniai.

Vargetų egzistencinė samprata

Mąstytojai įžvelgė įvairias turto – skurdo – neturto prasmes. Prieškaryje A. Maceina rašė: „Reikia skirti neturtą nuo skurdo. Neturtas giliausia savo esme yra ne kas kita kaip gyvenimo paprastumas. Galima gyvenimą labai apsunkinti, jį sukomplicuoti ir apkrauti. Bet galima gyventi kukliai, paprastai ir laisvai... Turtingas žmogus jaučia savotišką pareigą turėti daug tarnų, daug baldų, daug kambarių, daug drabužių, rengti daug puotų... Visam tam reikia ne tik pinigų. Čia reikia ir savotiškos energijos, kad visa tai įstengtum padaryti sava. Retai kas šios energijos pakankamai turi. Todėl visi turto reikalaujami dalykai lieka su žmogumi nesusiję iš vidaus, lieka tik jo periferijoje...“ (Maceina, 1992). Posovietinėje erdvėje po priverstinio asketizmo metų įvairių formų turto turėjimo patirtis yra naujas ir geistinis dalykas, kurio retas atsisakytų. Tai liudija polinkis į gausų (dažnai parodomąjį) vartojimą, būdingą turtingiesiems sluoksniams; negalėdami įpirkti maisto produktų ir reikalingų daiktų, vargetos jaučiasi nuskriausti, nelygiaverčiai. Vartojimo kiekybė ir kokybė šiais laikais yra vienas svarbiausių socialinių grupių skirtumo ženklų. A. Maceina pastebėjo: „...Minimumas materialinių gėrybių yra reikalingas ne tik kūno, bet ir dvasios gyvenimui bei tobulėjimui. Neturtas žmogų pakelia, skurdas jį gniuždo. Skurdas yra stoka priemonių gyvenimo paprastumui. Neturtas yra daugiau psichologinis išvidinis žmogaus nusiteikimas... Skurdo kaip dvasinio nusiteikimo nėra ir negali būti“ (Maceina, 1992). Socialinės grupės, joms priskiriami individai patenka į socialiai atskirtųjų sluoksnį, jei 1) turimos pajamos neleidžia įsigyti net būtiniausių produktų ir daiktų, 2) šie žmonės neturi apmokamo darbo, 3) yra nutolę nuo visuomeninio, politinio bei kultūrinio gyvenimo. Socialinė atskirtis yra priverstinio, o ne savanoriško (tada būtų izoliacija) pobūdžio (B. Barry).

Nepritekliaus sumažinimo, skurdo panaikinimo būdai gali būti įvairūs, tai priklauso ir nuo valstybės, visuomenės, ir nuo paties žmogaus – kokią gyvenimo koncepciją jis pasirenka. Ch. Ortega I Gasetas rašė: „Gyvenimas – tai chaosas, kuriame klydinėja žmogus... tai nuolatinė abejonė ir jis pats – pasiklydęs; ...gyventi – tai klaidžioti, todėl tas, kuris šią tiesą supranta... jau pradeda atrasti save, suvokti tikrąją gyvenimo realybę. Instinktyviai, tarsi skęstantis, jis karštingai dairysis, už ko čia nusitvėrus, ir šis tragiškas, tiesmukas, tačiau deramas požiūris (juk kalbama apie išsigelbėjimą) padės jam įveikti savo gyvenimo chaosą“ (Ortega I Gasetas, 1993). Žmonių patekimą į nepritekliaus būklę jis siejo ir su dorovingumo praradimu. Vargeta Regina apibūdina savo būklę, į kurią pateko per nedorovingą elgseną, girtuokliaudama, valkataudama: „Operavo du kartus: išpjovė vieną skylę pečiuose, o kitą priekyje virš krūties. Aš labai nusilpau, beveik nieko neatsimenu. Pati negalėjau nei pasiverst, nei „ant savo reikalo“ pritūpti. Sužinojo mano vyriausia sesuo ir mane paėmė iš ligoninės, nes daugiau nelaikė. Mane išleido numirt. Dėka sesers ir anūkės aš gyvenu jau metus. Pati vaikštau, nesilaikau už sienų, pasitaisė širdis ir kraujas. Pusę negyvo plaučio reikia šalinti. Sesuo aplakstė visus daktarus, mano darbovietes, ir sutvarkė man pirmos grupės invalidumo pensiją. Gaunu 420 lt. Jeigu pasveikčiau, tai užtektų, visko būtų gana. Bet vėlgi neaišku, ar išgyvensiu su puse plaučių. Juk aš šitaip rūkiau, gėriau. Dievas vienas težino, viskas jo valioje. Trūksta sveikatos, kurią aš praradau ir per savo kaltę, iš nevilties“. Invalidumas, kaltės jausmas, graužatis dėl neteisingo elgesio yra būdingiausia šios vargšės moters jausena.

Kaip rodo mūsų duomenys, į keblią padėtį patenkama ir gyvenimo saulėlydyje, kai prastai įsitvirtina vaikai; 84 metų Liudvika pasakoja: „Kas gražu, jau praėjo. Žinai, aš niekad netikėjau, kad man senatvėj tokias pakūtas reiks pakūtavot. Dirbau, jaunesnė buvau, tai tarytum tep reikėjo, o dabar viskas ant mano sprando. Kur tu matei, man senai martelė vaikus paliko, o sūnus kasdien prisigėri, pasaulio nemato... Tu pamislyk tik, kožną rytą turiu keltis, vaikam valgyt paduot, ba reikia mokyklon išlaist. Perku miltus, cukrų, duoną, kruopas, aliejų, viską, ba man reikia šeimyną išmaityt ir da sūnelį, o da cigarų priperku, ba rūko. Priperku tašes maisto, tai dar partįst reikia. Neturiu pinigų nei an vaistų. Viskas man vienai“. Čia susiduriame su senų moterų nuskurdinimo ir marginalizacijos problema; šį gyvenimo tarpsnį moteris atskleidžia kaip kultūrinę ir socialinę traumą, tačiau ji įsitikinusi, kad turi atlikti savo motiniškas pareigas. Vidurinę šeimos kartą galima apibūdinti kaip bejėgę, praradusią etines bei darbingumo normas, ambicijas, degraduojančią, atsidūrusią atskirtyje. Taigi anot Z. Baumano, jie lieka

tik vartotojai (nors ir kuklūs savo poreikiais), nes senąjį visuomenės tipą (kurioje vyravo gamintojai ir kariai) išstumia būtent vartotojų visuomenė (Bauman, 2002).

Mažstant filosofinėmis kategorijomis skurdo būseną reiškia, kad iš pilnatvės žmogus leidžiasi į suvaržymą ir vargą. Tyrinėtojams dažnai kyla klausimas, kaip aprašyti vargingumo jauseną; tam pasiūlyta egzistencializmo sąvokos. Ne vieno mąstytojo nuomone, viena iš svarbiausių žmogaus vargšišumo būsenų yra kentėjimas. Kančia yra stoka, slenkstis į nebūtį, į susinaikinimą. Kaip rašo A. Maceina, „kančia ardo žmogaus egzistenciją ir jį nubūtina... kančioje žmogus pasidaro mažiau esąs; jis paslenka į nebūtį... Pats savęs jis pagrįsti negali. Nebūtį pergalėti yra ne jo žinioje... Ne vieną kančia sulaužo ne tik fiziškai, bet ir nužmogina iki tokio laipsnio, jog jame dingsta visi aukštesni jausmai, potroškiai, pomėgiai, dorybės“ (Maceina, 1990). Anot V. Sezemano, nelaimės atveju žmogus pastebi tai, ko anksčiau nėra matęs; jis kenčia, nes yra bejėgis (Anilionytė, 1993). 87 m. Elenos šeimos istorija graudi ir skaudi: „Nieko aš gero nematau. Mano vaikai prasigėrė, o tas vaikas, katras buvo nepijokas – nusižudė. Tai kas man gali būt gražu, ar ant savo vaikų pijokų žiūrėt? Kap reikia motkai matyt ir viską pernešti? Geria ir viskas, jau man nuo rėkimo gerklė užkimo, netekau paskutinės sveikatos“. Tokio vaikų likimo priežasčių ji ieško išorėje – valdžios galioje ir nuostatose: „Valdžia netvarko, neduoda jiems darbo, veža nuodų bačkas ir girdo. Visi nuo šitų nuodų miršta, kas čia gali būti gražaus, kap jauni geria geria, o paskiau miršta arba pasikaria, sudurnavoja“.

K. Jasperso nuomone, žmogaus egzistencija vyksta per ribines situacijas (tai tam tikra „prasmė tikrovė“, tai kova, kančia, kaltė, mirtis), kurių jis jau nebegali įveikti, nebegali jų ir išvengti (Anilionytė, 1993).

Varguomenės gyvenimo sąlygų parametrai

Skurdžių kultūrinis įvaizdis yra prastas, jų gyvenimo būdas nėra gerbiamas, nes jie nepropaguoja naujų, avangardiškų stilių (kaip vidurinioji klasė arba elitas), nepasireiškia kaip naujų socialinių struktūrų ir santykių dalyviai, dėl savo vargingumo neįsitraukia į civilizacinės kompetencijos (anot P. Sztompkos, prarastos Rytų Europoje socializmo laikais) visuomenėje atkūrimą, kurios svarbią dalį sudaro kasdienybės kultūra (Sztompka, 1993).

Vargetų vartojimo kultūra savo skurdumu labai skiriasi nuo bendrosios šalies visuomenės vartojimo kultūros, aukštesnių klasių poreikių; jų vartojimas yra antrinis (tai kas lieka nuo kitų, išmetama į kontenerius, atiduodama labdarai). Marginalų menkas turtas neleidžia siekti būties pilnatvės, prieinamos kitiems sluoksniams, kurie turtą susikuria gaudami atlygį už nuolatinį darbą ir įtampą. Matydami socialinėje erdvėje arba žiniasklaidoje gausaus vartojimo pavyzdžių, jie dar labiau pajunta savo atskirtį. Negalėdami perimti įvairių vartojimo variantų, žmonės negali rasti savo požiūrio ar skonio patvirtinimo, pamėgti daiktus ar produktus, kurių savybės būtų priimtinos, patrauklios, vertingos, tad vargetų tapatumas tampa kitoks, nevisavertis.

Į bastūnų, skurdžių problemą reikia žvelgti ir iš feminizmo bei maskulinizmo teorijų pozicijų. Visuomenės kultūros nuostatose dar žymu vyrų kaip duondavių ir gynėjų (valstybės ir šeimos) mitas, o tai didina jų atsakomybę, tad dažnai sukelia asmenybės destrukciją. Su artimaisiais marginalų santykiai dažnai jau susvetimėję, jaučiama giliai užslėpta širdgėla.

Vargetas su aplinka sieja globos (dažnai anonimiškos) santykiai. Globą galima aiškinti daugia-reikšmiškai; anot M. Heideggerio, „globa gali tarsi atimti iš kito rūpestį ir, rūpindamasi užimti jo vietą, jį pakeisti. Tokia globa perima iš kito tai, kuo reikia rūpintis“ (Heidegger, 1992).

Kaip rodo mūsų duomenys, materialiniai vargetų išteklių yra gana kuklūs, tai ypač būdinga didžiųjų miestų marginalams: du trečdaliai miestiečių ir daugiau kaip trečdalis kaimiečių nieko gero neturi, o tai rinkos visuomenėje jų gyvenimą daro neveiksmingą, nepatogų, riboja jų galimybes. Didžiųjų miestų skurdžiai maitinasi tuo, ką duoda kiti (18 proc.), ką randa kontaineriuose (17 proc.) arba gauna „Carito“ valgyklose (26 proc.). Klaipėdietis Alfredas jau 12 metų neturi nuolatinio darbo, gyvena iš invalidumo pensijos ir atsitiktinio uždarbio. Jis nuolat lankosi labdaros valgykloje, ten gauna sriubos, sumuštinį, be to, žvejoja, rudenį grybauja, nusiperka maisto.

Kaime skurdumo būseną sukelia negalėjimas pačiam arba šeimos nariams padedant susidoroti su žemės ūkio darbais. Ypač į sunkią padėtį pateko vienišos moterys, našlės. Magdalena pasijuto visai bejėgė, neapginta ir nuskriausta: „Aš tai neturiu jokios vilties – 3 ha žemės su kastuvu kast yra labai sunku“. Nors kaimo vargetos skiriasi nuo miestiečių, respondentė Kastancija kalba: „Čia tokių badujančių nėra, gali išsiversti kaip nors. Jei jau pamato, kad blogai, bėda prispaudžia, nueina pas žmogų, padirba, tas sumoka (ar maistu duoda)“. Tad kaimo marginalai tarsi ištirpsta toj terpėj, jų bėdas „sugeria“ giminė, bendruomenė, kuri nėra nusiteikusi visai atgrasiai ir priešiška šio sluoksniu atžvilgiu. Šeimos padėtis daug lemia jos narių būklę; kaimuose pastebimas naujas reiškinys – senų moterų (gaunančių pensijas) išnaudojimas, jų pajungimas vaikų (bedarbių, girtaujančių) interesams.

Liuda (80 m.) kalba: „Viskas man vienai – ir alektrą moku, ir dujas, ir an arų (žemės) apdirbimo duok, malkų daug suveina – pirk. Kur aš ką turėsiu? Smerčiai rūbus turiu, o an grabo – kaip jie sau nori... Kap buvo gyvas vyras, tai aš buvau ponis. Jis viską dirbo, išsibudavojom čia, miestelyj namus, o sūnelis tai nelabai rūpinosi, gėrė, uliavojo. Ir dabar gali prauliavot namus, parduos, išbazarys. Man labiausiai gaila anūku; aš ir sakiau jiems: „vaikai, kap aš pamirsiu, jūs tik neikit iš namų, tai tėvas nepragers“. Ale iš kitos pusės pagalvoju, kap jie vaikai čia sėdės vieni, kas juos maitys“.

Alkoholio vartojimas – vienas svarbių požymių, atskiriančių vargetas ir bastūnus nuo kitų sluoksnių. Tai būdingiau miestiečiams: kas trečias geria dažnai, dažniausiai nekokybiškus gėrimus. Apklaustieji aiškino, kad blogiausiomis gyvenimo sąlygomis (ypač šaltu laiku, kai nakvynė nekomfortiška) išgerti būtina, kitaip jie sušaltų, neištvertų. Be to, tai tampa ir vargetų bendravimo, susitikimų sudėtine dalimi. Girtaujančio bedarbio Jono motina ieško kaltininkų aplinkoje: „Kad šiti pijokai vieną rožą atsigertų, šitos gyvatės, katros šnapsą pardavinėja ir valdžia kalčiausia. Kap tai galima nesutvarkyt, kol seniau prie Smetonos tvarka buvo, niekas negėrė šitėp. Kad jisai negertų, tai gal ir marti kitaip žiūrėtų. Dabar marti ir mane nekenčia. Dieve mano, ką gi aš kalta, argi aš noriu, kad sūnus gertų, ar aš jam liepiu“. Senolė nuspėja prastą kaimo ateitį: „Gers gers vaikai, kol galą gaus, kitaip gi nebus. Aplink matyt kas darosi, paskaičiuok kiek vyrų pamirė. Nieko čia nebus, visi išmirs, išvažiuos, ot nežinia, kas čia po mūs ponavos. Seniau buvo tvarka – kas žemę ir budinkus perima, tas ir senus tėvus dažiūrėdavo. Negėrė šitaip, buvo geriau gyvent nei dabar“.

Vietovės, miesto erdvės nuolat socialiai konstruojamos pagal kiekvieno meto visuomenės poreikius, ideologines ir kultūrinės normas. Anot D. Massey, kiekvieną vietą galime pavadinti pagal joje susiformuojančių socialinių santykių pobūdį, ryškėjančius žmonių ir vietos tapatumus (Massey, 1993). Lietuvoje yra vietovių, miestų (Didžiasalis, Naujoji Akmenė ir kt.), kuriems būdinga tai, kad jų kvartaluose nuolat apsigyvena daugiau vargetų negu kitur, ten stūkso apgriautos įmonės, išdraskyti gyvenamieji namai. Vargetos dažniausiai aplenkia fasadines miestų vietas, mažiau naudojasi oficialiomis vietomis. Kai kuriose viešose vietose (prie barų, alinių, turgų) jie lankosi dažniau, ten telkiasi, būriuojasi, susitinka su draugais. Būstas – vienas iš svarbiausių žmogaus poreikių, jo įrengimo kokybė atspindi priklausymą vienai arba kitai socialinei klasei, tad būsto neturėjimas – bene svarbiausia bėda: trečdalis didžiųjų miestų respondentų nakvoja, kur pasitaiko, tik kas penktas gyvena savo bute, name, kiti tvarkosi įvairiai: nakvoja sandėliukuose, palapinėse, rūsiuose, geriausiu atveju laikinai prisiglaudžia pas gimines, draugus. Nakvynės namai ne visai patenkina vargetas, nes šie nesugeba laikytis ten nustatytos tvarkos (išgėrinėja, laiku nepareina nakvoti). Anot mąstytojo, „namas yra aiškiai privilegijuota būtis“, čia suvokiame „intymumo ypatingą vertę“ (Bachelard, 1993). Mąstymas apie namą kaip esminę, subjektyvią erdvę, būdingas daugeliui apklaustų klajoklių. Erdvėje išryškėja benamių nakvynių žymės – vasarą prie upių, netgi po balkonais, miškeliuose, nakvynės namuose, žiemą – neapgyvendintuose sandėliukuose, šildymo vietose, rūsiuose.

Vargetos yra ir bastūnai, kai kurie – rizikingų įspūdžių ieškotojai ir išgyvenimų kolekcionieriai, kita vertus, jie – ir kuklios, asketiškos, drąsios gyvensenos atstovai, jų patirtis – išteklių taupymo pavyzdys. Su aplinka juos sieja beasmenis santykis, nes neaišku, kieno daiktą ar maisto produktą jie pasiima iš konteinerio; tai jau ne privati nuosavybė, o visuomeniška, palikta be savininko. Lengviau pasisavinti – nereikia dėkoti, prašyti, aiškintis tarpusavyje, parodyti savo asmenybę, t. y. išvengti tokių jausmų kaip gėda, nusižeminimas.

Paramos varguomenei formos

Labdarą kaip reiškinį galima analizuoti istoriniu, sociologiniu, teisiniu ir kitais aspektais. Dar Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikais egzistavo didikų ir Bažnyčios įkurti paramos vargšams centrai (nakvynės, šalpos vietos), rūpinimasis marginalų sluoksniais buvo įkūnytas bendruomenių normose (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, 2001). Labdara, kaip socialinis institutas, nuo seno turi savo struktūrą, teikiamos paramos tradicijas, pavyzdžiui, krikščioniški maldos namai dažniausiai teikė pagalbą našlėms, našlaičiams, vargšams, ligoniams, neįgaliesiems, kaliniams, nelaimių aukoms ir pan. (Pivorienė, 2004). Kintant krašto visuomenės pobūdžiui, jo struktūrai, atsirandant vis naujoms turtingųjų ir vargšų grupėms, reikia dalytis materialinėmis vertybėmis. Per šiuos 15 nepriklausomybės metų atsirado nauji neturtingųjų ir visai vargšų sluoksniai, susiformavo paramos ir labdaros jiems poreikiai. Ir labdaros davėjai, ir jos gavėjai didina priešingų visuomenės dalių pasitikėjimą vieni kitais, sukuria vilties aurą, taigi stiprina demokratijos ir pažangos procesą. Labdaros/paramos segmentai visuomenėje yra socialinio kapitalo (kurį galima matuoti ir dalyvavimu, tarpusavio pasitikėjimu, nesusvetimėjusiais žmonių ryšiais) dalis, savanoriškas judėjimas. Labdara didina politinį ir socialinį stabilumą, ypač derina ekonomiškai nevienodų socialinių klasių pusiausvyrą (suteikia galimybę žemesniesiems sluoksniams įsitraukti į aktyvesnę veiklą, pagerina jų egzistenciją, gyvenimo

kokybę). Labdaros davėjai, rūpindamiesi neturtingesnėmis šalies bendruomenėmis, varguomenės sluoksniu arba teikdami paramą tam tikroms grupėms (neigaliams, moksleiviams, sportininkams), atskleidžia per gerus darbo rezultatus ir pelną. Tai viešina paramos tiekėjų produkciją, jų geranoriškumą. Jie laimi gyventojų palankumą, stiprina savo įvaizdį, o tai pritraukia daugiau jų gaminių ir paslaugų vartotojų.

Labdara (filantropija, parama) suprantama kaip socialinis, ekonominis ir teisinis reiškinys, turintis įvairių padarinių ir davėjui, ir gavėjui, todėl jo raida ir ypač gausesnės labdaros teikimas reguliuojamas Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymu (I variantas paskelbtas 1993 m. birželio 3 d., Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, Nr. I-172, nauja įstatymo redakcija nuo 2001 m. sausio 1 d.). Šis įstatymas nustato labdaros ir paramos teikimą ir gavimą, jos teikimo ir gavimo tikslus, teikėjus ir gavėjus, labdaros ir paramos teikimo ir gavimo kontrolę bei apskaitą, kai labdaros ir (arba) paramos tiekėjai ir (arba) gavėjai naudojami įstatymų nustatytais mokesčiais ir maitų lengvatomis, (*Žinios*, 2000, Nr. 61-1818). Labdaros dalykai šiame įstatyme nurodytiems labdaros gavėjams teikiami jų minimaliems socialiai priimtiniams poreikiams tenkinti, sveikatos priežiūrai užtikrinti, padėti likviduoti gaivalinių nelaimių, gaisrų, ekologinių katastrofų, užkrečiamųjų ligų protrūkių bei epidemijų padarinius; tai paramos teikėjų savanoriškas ir neatlygintinas pinigų, turto arba paslaugų dalykų teikimas paramos gavėjams visuomenei naudingais tikslais.

Lietuvoje yra įsikūrę daug įvairių labdaros/paramos fondų, kaip antai „Caritas“, Atviros Lietuvos fondas, „Viltis“, Šiaurės Lietuvos fondas, „Jiezo vaikai“, „Lietuvos ir JAV iniciatyvos“, labdaros projektas „Aš nenoriu sirgti“, labdaros ir gailėstingumo fondas „Samarija“, labdaros ir paramos fondas „Rugutė“. Pagrindinis labdaros ir paramos siuntėjas Lietuvos sveikatos įstaigoms yra Amerikos lietuvių paramos ir labdaros fondas „Lithuanian Mercy Lift“, labdaros ir paramos fondas „Daniela“, Č. Gedgaudo labdaros fondas, A. Kaikario paramos fondas ir daug kitų. Labiausiai žinoma (iš darbų, spaudos, TV), jau išsikovojusį prestižą yra „Carito“ organizacija, kuri moka sukaupti ir išdalyti aukas: pinigines lėšas, aprangą, maistą, paslaugas.

Tyrimė (2005 m. Socialinių tyrimų instituto sociologai šalyje atliko 1495 asmenų reprezentatyvią apklausą) aiškintasi, kiek apklaustųjų gauna labdarą, ar remiami pašalpomis. Kaip rodo duomenys, paramą vieną-du kartus gavo 8 proc. šeimų, o 1, 6 proc. šeimų paramos sulaukė dažnai. Pašalpomis nuolat remiami 3,3 proc. apklaustųjų. Daugiau kaip pusė (58 proc.) respondentų (vyrų daugiau negu moterų) atsakė, kad gyvena gana gerai, paramos neprašo. Gerėjant apklaustųjų išsimokslinimui, vis daugiau jų (40–43 proc. pradinio ir nebaigtą vidurinio išsimokslinimo, 85 proc. aukštojo) pareiškė paramos neprašantys, jos nereikalingi. Daugiausia (11–13 proc. respondentų) po 1–2 kartus paramos yra gavę asmenys, turintys pradinį ir nebaigtą vidurinį išsimokslinimą. Daugiau respondentų (70–71 proc. iš iki 20 m. ir 21–30 m. ir tik 67 proc. iš 51–60 m. grupės, 54 proc. iš 61–70 m., 43 proc. iš per 70 m.) jaučiasi gyvenantys gana gerai, paramos nelinkę prašyti. Šios problemos tyrimą apibendrina analizė pagal respondentų priklausymą klasei (žr. 1 lentelę):

1 lentelė. Paramos forma ir priklausymas klasei (proc. nuo klasės respondentų skaičiaus)

Klasė	Paramos neprašė	Dažna parama	Gavo 1–2 kartus	Gauna pašalpas	Prašė, bet negavo
Vidurinė aukštesnioji	88	0,6	3	1,6	1
Vidurinė	66	1,4	6,7	2	6
Vid. žemesnioji	41	2	10	5	9
Žemiausioji	23	2,5	18,5	7,6	10

Kaip ir dera, žemiausioji klasė yra labiausiai suinteresuota parama: šios klasės respondentų yra mažiausiai (23 proc., palyginti su 100 proc. iš aukščiausios; paramos neprašiusių mažėja tiesiogiai proporcingai nuo aukščiausios iki žemiausios klasės).

Į kai kuriuos atsakymus gauta gana nedaug atsakymų, kyla klausimas, ar apklaustieji įsigilino į anketą, ar prisiminė visus labdaros gavimo atvejus. Matyt, ir apie tai byloja kitų apklausų duomenys, šalies gyventojai, įmonės arba organizacijos nėra gerai informuoti apie galimybes ir būdus aukoti, teikti paramą (arba ją gauti), užsiimti filantropija. Be to, dauguma žmonių dėl nedidelių lėšų linkę būti labiau paramos gavėjais nei rėmėjais. 6,4 proc. atsakiusiųjų paramos prašė, bet negavo. Taigi dalijimasis gėrybėmis, kaip socialiniai santykiai, Lietuvoje nėra pakankamai išplėtoti. Į šį reiškinį galima žiūrėti ir kaip į emocijų sociologijos objektą: galima manyti, kad ir labai kukliai ir vargingai gyvenantys žmonės dėl tam tikrų priežasčių (gėdos jausmo, nedrašos, nenorėjimo susitapatinti su vargingaisiais) ne visada linkę kreiptis dėl paramos. Savo ruožtu praturtėjimas sukelia džiaugsmą, viltį, pasitikėjimą, dėkingumą.

Šiuolaikiniai labdaros davėjai, perdavėjai ir gavėjai (vartotojai) yra susiję ir sudaro tam tikrus socialinius tinklus ir struktūras, kuriose susijungia įvairių pakraipų organizacijos, bendruomenės, įvairių galių bei statuso socialinės grupės, individai. Nuolat kinta labdaros/paramos mastai ir kryptys, davėjų ir gavėjų komunikacijos pobūdis, visuomenės nuostatos. Globalizacijos sąlygomis labdara „ateina“ iš tolimiausių vietų. Tai yra susipažinimas ir susisaistymas su įvairiausiomis kultūromis. Paramos forma gauti daiktai ir paslaugos gali tapti naujos patirties, darbo veiklos ir laisvalaikio galimybių pagrindu.

Išvados

Marginalai pasižymi materialinių, kultūrinių intelektualinių, emocinių išteklių stoka, ir tai yra jų vargingos gyvensenos priežastys.

Sovietmečiu klestėjęs „išmoktas bejėgiškumas“ turėjo įtakos susidarant dabartiniam skurdžių sluoksniui po socialinių ekonominių lūžių. Jie – asketiški vartotojai, tik retas iš jų turi nuosavą būstą.

Suvokdami save kaip išskirtus, vengdami neigiamo vertinimo, vargetos stengiasi riboti bendravimą, užsidaryti.

Kentėjimas, neviltis, gėdos jausmas, destrukcija yra būdingos bendruomenės „pakraščių“ žmonių egzistencinės būsenos.

Šalies varguomenė daugiausia gyvena iš paramos, atliekų; globalizacijos sąlygomis labdara gaunama iš toliausių vietų perimamais daiktais. Tai yra susipažinimas ir susisaistymas su įvairiausiomis kultūromis.

Paramos forma gauti daiktai ir paslaugos gali tapti naujos patirties, darbo veiklos ir laisvalaikio galimybių pagrindu, nors dalijimasis gėrybėmis, kaip socialiniai santykiai, Lietuvoje nėra pakankamai išplėtoti.

LITERATŪRA

1. **Anilionytė L.** Kančios prasmė. – Vilnius: Ethos, 1993.
2. **Bachelard G.** Svajonių džiaugsmas. – Vilnius: Vaga, 1993.
3. **Bagdanavičius V.** Tomo Akviniečio dorovės filosofija. – Vilnius: Logos, 1997.
4. **Bauman Z.** Globalizacija. Pasėkmės žmogui. – Vilnius: Strofa, 2002.
5. **Demertzis N.** Traumas, Emotions and the Media // Abstracts of the 7th European Sociological Association, 2005. **Conference. Torun, 2005.** www.7thesaconference.umk.pl/index1.php
6. **Domanski H.** Struktura społeczna. – Warszawa: WN Scholar, 2004.
7. **Giddens A.** Modernybė ir asmens tapatumas. – Vilnius: Pradai/ALK, 2000.
8. **Heidegeris M.** Rinkiniai raštai. – Vilnius: Mintis, 1992.
9. **Kanopienė V., Mikulionienė S.** Lietuvos benamiai: gyvenimo sąlygos // Socialinis darbas. 2004. Nr. 3.
10. **Kasparavičienė V.** Varguomenės asmenybės ypatumai // A. Vosyliūtė, V. Kasparavičienė, G. Maniukaitė, E. Kocai. Varguomenė: gyvenama ir vertybės. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004.
11. **Katkus M.** Balanos gadynė. – Vilnius: Vaga, 1989.
12. **Kriegsein W.** Charity or social welfare? Social assistance in the reformed church's community of the Grand Duchy of Lithuania in the 18 th century // Acta Poloniae historica, 2002. Vol. LXXXVI.
13. **Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės** kasdienis gyvenimas. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.
14. **Les E.** Od filantropii do pomocznosci. Studium porownawcze rozwoju i dzialalnosci organizacji społecznych. – Warszawa: Elipsa, 2000.
15. **Luobikienė I.** Studentų požiūris į elgetaujančius žmones // Socialinės grupės: nepritekliaus žymės. Mokslo red. ir sudarytoja A. Vosyliūtė. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Lietuvos sociologų draugija, 2004.
16. **Maceina A.** Raštai. T.II. Socialinė filosofija. – Vilnius: Mintis, 1992.
17. **Maceina A.** Raštai. T.III. – Vilnius: Mintis, 1990.
18. **Massey D.** A progressive sense of place. Ed. by J. Bird et al. Mapping the Future. – London: Routledge, 1993.
19. **Ortega I Gasetas Ch.** Masių sukilimas. – Vilnius: Mintis, 1993.
20. **Ossowski S.** Zagadnienia struktury społecznej. Dziela, t. 5. – Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968.
21. **Pivorienė J.** Nuo ankstyvosios filantropijos iki profesionalaus socialinio darbo / Socialinis darbas, 2004. Nr. 3.
22. **Socialinės grupės:** nepritekliaus žymės. Mokslo red. ir sud. A. Vosyliūtė. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Lietuvos sociologų draugija, 2004.
23. **Sztompka P.** Civilizational incompetence: the trap of postcommunist societies // Zeitschrift für sociology. 1993. Nr. 2.
24. **Valančius M.** Raštai. T. 1. – Vilnius: Vaga, 1972.

SEARCHING FOR LIFE CONDITIONS AND SELF

Dr. Anelė Vosyliūtė

Institute for Social Research, Lithuania

Summary

The article represents problems related to the different issues of the life of the poor. The authoress reveals the features of vagabond subculture, the situation of the beggars and poor in the traditional Lithuanian culture and in the modern social structure, their relations with more successful strata of society. In the research some scientific approaches are outlined: interpretation, phenomenological, existential, the concept of subjectivity.

Some features of poor people's life condition (food, shelter), their identification with different places are investigated. The space is always socially reconstructed; as D. Massey noted, places have multiple identities. The poor people are connected with places physically or in memory and imagination. Places are constructed out of a particular constellation of relations articulated together at a particular locus, particular interactions and mutual articulations of social relations, social processes, experiences and understandings. Many of poor people are homeless; the home as a site of everyday, 'magical' and tactile resource for the making of identity for them is not existing. Their small communities use to construct some social networks, which help to cope with their troublesome social practices.

The consumption of poor is very bad; they speak of being hungry, weak, sick, exhausted, in pain or mentally distressed. Many women life stories are related with consumption events, specially with the consumption of alcohol of their husbands and sons. Mental health problems – stress, anxiety, depression, lack of self-esteem - are among the more commonly identified effects of poverty and illbeing by poor. Because they are „others–, they are feeling distinct from the normal society; their self-definition is grounded on their conduct, individual experience as '*bomzd*', unlucky, miserable, victim, unfortunate. Some time they are associated with aggressiveness and violence. The author is analysing the philosophical understanding of poverty by A. Maceina, the attitude to the poor people as immoral by Ortega I Gaset. From the other side, in the mode of life of marginal people our society can see their endeavour to be free, the will to live self-sustaining.

Marginal peoples keep themselves at some distance from society; most of them are in a conflict with society and their family members. After the social and economic changes of postsocialistic society they are in social exclusion, unable to adapt to new social situation. Their social world and individual self-images are submitted for consideration; they are missing material resources for subsistence, are unemployed and dossers or homeless. In the consciousness of marginal people such a feeling as learned helplessness is seated; their communication is not intensive, their life is similar to isolation. They are living on charity, which (f. e. poorhouses) is the characteristic tradition in the country since the year dot. The poor are as collectors of food and things from the rubbish heap and dustbins in the town. So the marginals are participating in the creation for the market of the second-hand things and clothing.

The process of marginalization experienced by the poor is connected mostly with negative self-evaluation and negative feelings, with meanings of anxiety, shame before the other members of community.

It is actual to involve the poor to different social activities, to social contacts. The possession of more social capital (measured by social participation, interpersonal trust, close personal ties and happiness) can make their life more successful.

Keywords: the place and signs of marginals in the social structure, existential concept, forms of charity, method of life histories.